

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

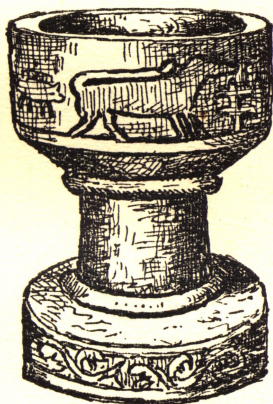
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

XVI. HEFTE

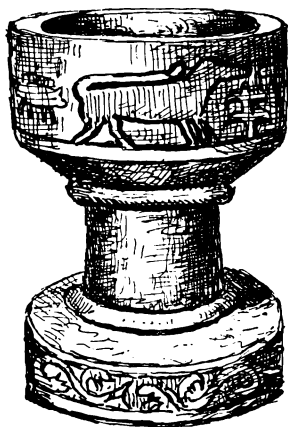
FRA DYBBØL SOGN

AF

J. RABEN

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR ALS OG SUNDEVED
TRYKT I DYBBØL-POSTENS BOGTRYKKERI
SØNDERBORG 1940

FRA ALS OG SUNDEVED

XVI. HEFTE
FRA DYBBØL SOGN

AF
J. RABEN

INDHOLD

Sang for Sundvedboerne, af Provst K. Karstensen	5
Oldtidsminder i Sognet	7
Dybbøl Kirke	18
Præsterne ved Dybbøl Kirke	25
Udpluk af Dybbøl Kirkes Historie	31
Det Reventlowske Gravkapel	34
General Bülows Grav	38
Mindestenen for Sognets Faldne 1914—18	40
Dybbøl Mølle	42
Dybbøl Stenen	47
Gamle Minder — Folkesagn	52

Sang for Sundvederne.*)

(Mel.: »Der er et Land, dets Sted er højt mod Norden«.)

Jeg véd et Land, af Bølgen mildt omslynget,
Med Vaarløv kranset og med Akseguld.
Det smiler som en Brud hvert Aar forynget,
Saa Sjælen bli'er af Glædesblomster fuld.
Lad andre synge Sangen: »meerumschlungen«
Hvad heller sværmer for trefoldigt Nord. —
Vor Sang skal prise Sundeved, mens Tungen
Formaar at røre sig til Lyd af Ord.

Der er et Land, af Herren rigt begavet,
Med Frugtbarhed og alskens Ynde smykt,
Med Velbehag det spejler sig i Havet,
Som af sin egen Yndighed henrykt,
Se Dal og Bakker, grønne Hegn og Agre
med tunge Aks frembugnende i Høst.
Se Byer og Kirker, spredt i Grupper fagre,
Bag Træer og Buske lege Skjul med Lyst.

I Syden rejse sig Broager Taarne
Og skue vide over Land og Hav,
Mens Saga taler om de tvillingbaarne,
De fromme Møer, som dem til Kirken gav.
I Øst og Vester til hinanden vinke
Fortrolig Dybbølbjerg og Nybølnoer,
Mens Sottrup Kirketaarn i Sky mon blinke,
Og rundt omkring Velsignelserne groer.

*) Efter »Gamle og nye Sange til Brug for Skolen og Livet«, samlede af K. Karstensen, Sognepræst for Broager Menighed, trykt i Sønderborg 1864. Sundved-Sangen er skreven af Provst Karstensen selv, i den Tid han var Sognepræst i Dybbøl (1839—58).

Vel er det godt og herligt allevegne,
I Syd og Nord, naar Hjertet kun har Fred;
Men allerbedst dog her i disse Egne —
Ej bytte vi med noget andet Sted.
Og Brødre, naar vi saadan ere sammen,
Den gamle Tvist om Sprog og Arvegang —
Den ej forstyrre skal vor Selskabsgammen!
Vort Flag er Samdrægt, Fred og Fryd vor Sang.

Held dig da, Held! Du yndigste blandt Steder,
Vort Sundeved! Gud Herren signe Dig,
Gid Velstand gro! og daglig milde Glæder
Lig Vaarens Knopper frisk udfolder sig!
Held Hver og En, som her mon bo og bygge!
Gud, tag os alle i din Varetægt!
Og trofast Brodersind og stille Lykke
I Arv lad gaa til senest Efterslægt!

K. Karstensen.

Oldtidsminder i Sognet.

I Dybbøl Sogn kendes ca. 100 Oldtidsminder, men ikke et eneste er bevaret. De ligger alle som overpløjede Højtomber.

To store Højgrupper ligger paa Dybbøl Banke, den ene omkring Skanse IV og den anden vest for Kongeskansen og Fællesgravene. Der ligger Grave fra Sten- og Bronzealderen. Mellem Dybbøl og Vemmingbund ligger en Del Høje spredt paa Markerne. Samlede Højgrupper ses syd for Frydendal Kro og mellem Dybbøllund og Hvilehøj. Enkelte Høje og Smaagrupper ligger langs Als Sund, ved Stengaard, Surlykke og Ragebølskov. I Sognets midterste Del, mellem Dybbøl By og Aabenraa Landevej, findes ingen Oldtidsminder.

Trovshøj.

En betydelig Langdysse »Trovshøj« laa, hvor Vejen nu fører ind til det tyske Mindesmærke (Skanse IV), og hvor Parkeringspladsen nu er. Markens Navn var »Trovshøj«, den hørte under »Trovshøjgaard«, hvis nuværende Ejer er Peter Hansen. —

Trovshøj blev afgravet i 1859, da Landevejen til Flensborg byggedes. I Højen var et Stenkammer med en meget stor Overligger. Kamret, der havde Adgang fra den sydøstlige Side, var saa stort, at Faar og Ungkvæg søgte ind i

det i daarligt Vejr. Baade Stenkamret, med Undtagelse af Dækstenen, og Stenkransen blev slaet i Stykker og benyttet til Vejmateriale.

Kamret laa i Højens Vestende, længere mod Øst har været et andet Kammer, der dog er bleven ødelagt i en tidligere Tid. »Trovshøj« har derefter været en tokamret Langdysse.

Af Overliggeren blev den store Chaussevalse lavet, som endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede brugtes ved Vejarbejde mellem Sønderborg og Graasten og var stationeret i Nybøl.

Kæmpehøj.

Marken vest for Dybbøl Mølle, Højderyggen fra Møllen til Parkeringspladsen, hvor nu Flagmasten er rejst, kaldes »Kæmpehøj«, Der laa tre Gravhøje. De har endnu været bevaret i 1836, da Claus Duus skrev sin »Topographisch-historische Darstellung der Halbinsel Sundewitt«. Han beretter: »Især er tre af Gravhøjene paa Dybbøl Mark, som ligger paa det højeste Punkt i en Linie, faa Skridt fra hverandre og uberørte, mærkværdige og fortjener en nærmere Undersøgelse«. — Den ene laa mellem Flagmasten og Møllen, den anden hvor selve Flagmasten staar. De blev afgravet og brugt til Opfyldning ved Anlægget af Redoute D, da Dybbølstillingen blev bygget. Den tredie laa lidt vest for Flagmasten, hvor nu den trigonometriske Mærkesten staar. - Den var endnu kendelig som Gravhøj i 1864. Den nævnes i Beretningen om en prøjsisk Officer, der faldt »ved Gravhøjen« paa dette Sted.

Galgehøjene.

Paa Marken mellem »Kongeskansen« og Fællesgravene ligger Tomterne af tre Gravhøje, som kaldtes »e Gallehy'e« (»Galgehøjene«).

Paa den sydlige og største af disse Høje stod en Tid lang General Schleppegrell og ledede derfra Kampen den 5. Juni 1848.

Omkring 1800 stod Galgen paa denne Høj, og efter denne har Marken og Højene faaet Navn. Den blev brudt ned af Prakkerfogden fra Dybbøl.

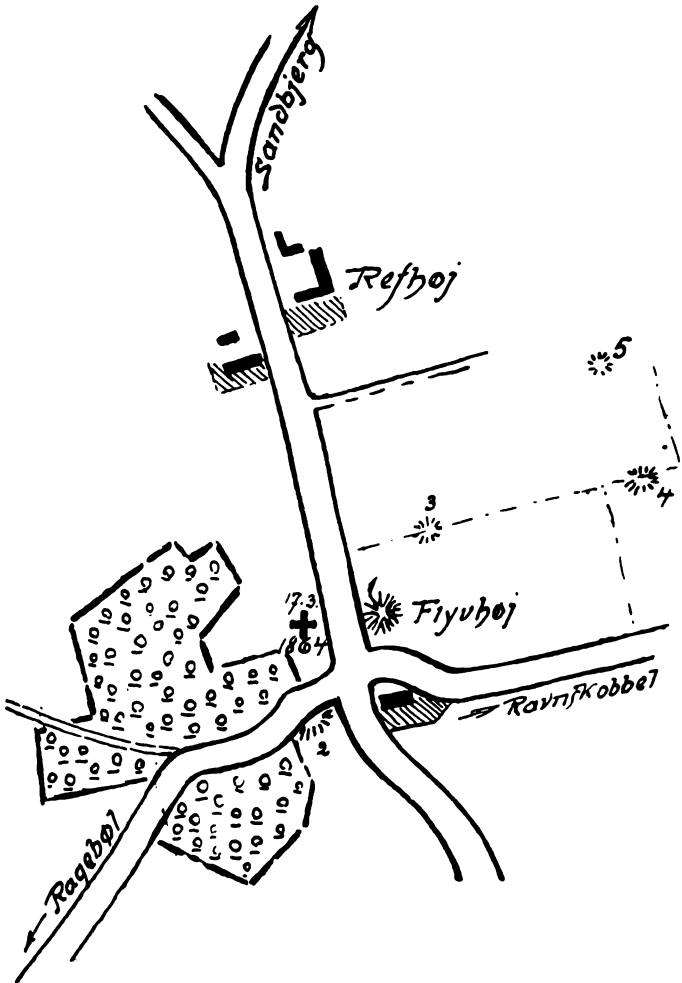
Om denne Prakkerfoged har afdøde Gaard-ejer Jørgen Hansen, Trovshøjgaard, berettet følgende:

»Det var haard Vinter, og Prakkerfogden, kaldet Pér Tandslet, havde intet at brænde. Han gik derfor til Greven paa Sandbjerg for at bede om Brændsel. Greven var i daarligt Humør og han smed Pér Tandslet ud med den Bemærkning: »Gaa du til Galgen!« Dette Kraftudtryk brugte Greven ofte naar han ikke var i bedste Lune. — Pér Tandslet tog sin Hat og gik over til Galgen, han rev den ned og slæbte den hjem og savede den i Stykker til Brænde.

»Skjarmhøj«.

Sydøst for »Skansegaarden« ligger »Skjarmhøj«, en næsten udjævnet Tomt efter en Gravhøj. — Navnet Skjarmhøj findes paa et Skøde fra 1852, før i Jørgen Paulsens Eje.

Paulsen var i flere Aar ved Pløjningen stødt paa Sten og i Foraaret 1913 gravede han dem op. Det var et forstyrret Dyssekammer, der har været ca. 1.70 m. langt og 0.70 m. bredt. Kamret laa i Retning Syd — Nord. Den venstre Langside, der bestod af to Sten, og Nordenden var uforstyrret. Den lavere Endesten (Indgangsstenen) mod Syd og en Sten af den østlige Langside var forskubbede, medens den anden Sten i Langsiden manglede. - Jørgen Paulsen meddelte (4. April 1913) at hans Fader, vistnok omkring

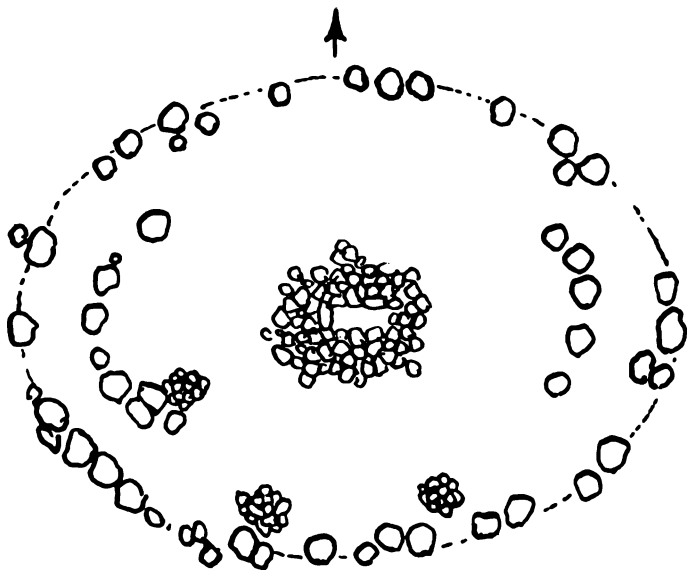

Gravhøje ved Ragebølskov.

1885, havde fjernet en meget stor Sten fra Højen, vistnok Overliggeren, og at han selv i 1910 eller 1911 havde gravet en Sten op, som han nu mente maatte være den manglende Sidesten.

Flyvhøj.

Ved Flyvhøj og Refhøj ses endnu Tomterne efter 5 Gravhøje. Paa Flyvhøj, lige ved Huset af samme Navn, stødte man ved Pløjningen i Efteraaret 1926 paa større Sten. Sønderborg Museum foretog en Undersøgelse. De fleste Randsten omkring Højen var bevaret, de dannede en ovalformet Ring, ca. 20 × 17 Meter i Tværmaal. I Midten laa en større Stenpakning, der har dannet Centralgraven, den var forstyr-

»Flyvhøj«

Grundrids af Højen og Stensætningen.

ret. Tilsydenladende har Højen haft en dobbelt Stenring. Tre Stenpakninger i den sydlige Side synes at have hørt til sekundære Grave. — Af Gravgoods fandtes intet. Anlægget synes at være fra Broncealderen. —

Til denne Høj knytter sig følgende Sagn: Hver Nytaarsnat Kløkken tolv aabnede Højen sig, og en stor Ugle fløj ud af Højen. Det hændte ofte, at den satte sig paa Taget af et af de omkringliggende Huse, hvor den udstødte de frygteligste Hyl. Hvor det skete, blev Beboerne slagne af Skræk, thi inden det næste Nyaar skulde der »staa Lig« i Huset. Henad Morgensstunden fløj Uglen tilbage til Højen, som lukkede sig igen.

(Meddelt af Jørgen Hansen, Trovshøjgaard).

Et Dyssekammer i Nærheden af »Trovshøj«.

I Nabomarken sydvest for »Trovshøj«, fandt man i Efteraaret 1908 ved Pløjningen paa en stærk udjævnet Gravhøj, et Dyssekammer. Det laa i Retning sø-nv. og bestod af 5 ca. 0,70 m høje Sten, to i hver Langside og en ved nordvestenden, medens en lavere Tærskelsten dannede Indgangen fra Sydøst. Kamret var ca. 2 m. langt og 0.80 m. bredt Dækstenen manglede. Gaardejer Jørgen Paulsen, tidligere Ejer af Skansegaarden, kunde huske, at der kort efter 1880 blev fjernet en stor Sten fra Højen, der uden Tvivl har været Kamrets Dæksten. — Af Gravgoods fandtes en stor Flintøkse og nogle lange Flintknive. Hvor Fundet var kommet hen, vidste Paulsen ikke.

En Hellekiste ved Surlykke.

Ved Surlykke undersøgte Sønderborg Museum i 1911 en lille Hellekiste. Dækstenene var

horte. Den laa i Retning sydøst-nordvest, 1,80 m lang og 0,50 m bred. Langsiderne bestod hver af tre flade Sten, Enderne af henholdsvis 1 og 3 Sten. I Bunden var Kisten belagt med flade Sandstensstykker. Graven har været tomt i tidligere Tid, i Bunden laa der — Brudstykker af en Kridtpibe.

Oldtidsfund ved Dybbøllund.

Ved Anlægget af den ny Landevej mellem Frydendal og Smøl i Sommeren 1927, gennemgravedes Bakken ved Dybbøllund. Ved dette Arbejde kom baade Grave og Bopladsfund frem. Paa Dybbøllunds Marker findes flere næsten udjævnede Gravhøje, og en af disse, tilsyneladende en Langdysse, blev gennemgravet. Der fandtes tre Grave, to fra Stenalderen og en Urnegrav fra den romerske Jernalder.

Stenaldergravene bestod af smaa Stenkister, i den ene fandtes en smukt sleben tyndnakket Økse og to Knive af Flint, den anden Kiste indeholdt intet.

Jernaldegraven, der har ligget i Højens Overflade, var ødelagt af Ploven. Af selve Karret fandtes Skaar af Bunden. Det har staaet paa en flad Sten, paa hvilken man tydeligt saa Aftryk af Karbunden. Rundt omkring laa brændte Ben og smaa Brudstykker af smaa Jern- og Bronzegenstande.

Mange Steder i Bakken fandtes udstrakte Kulturlag af askeblandet Jord og en Mængde Skaar af Lerkar. Der fandtes to Kværne og en Del Knusesten. — Disse Bopladsfund stammer fra den romerske Jernalder.

En af Dybbøllunds Marker kaldes »Kæmpe-lykke«, hvor der tidligere har ligget en Langdysse.

En Bronzealdergrav paa Dybbøl Banke.

Paa Gaardejer Hans Hansens Mark ved Landevejen lidt vest for »Gendarmhuset« fandt man ved Efteraarspløjning i 1938 en lille Stenpakning i en næsten helt udjævnet Højtomt. Da man tog Stenene op, fandtes et Bronzesværd liggende mellem spredte brændte Ben. Gaardejer Hansen forærede Sværdet til Museet paa Sønderborg Slot.

AVNBJERG.

En Gravplads fra Vikingetiden.

Paa Avnbjergs højeste Punkt er anlagt en Grusgrav. Her stødte man i September 1928 paa et menneskeligt Skelet. Det laa ca. 1,20 m under Overfladen i Retning Ø.-V., med Hovedenden mod Vest. Kistens hensmuldrede Vægge saas tydeligt som mørk Stribe i det lyse Sand. Af Gravgoods fandtes kun en 14 cm lang Jernkniv.

Faa Dage efter fandtes en anden Grav i Nærheden af den første. Museet fik for sent Efterretning om Fundet og Graven blev ødelagt. I den bortkørte Jord fra Stedet fandt Forfatteren en Jernnitte af samme Art som de kendte fra Vikingekistene i Ketting. Der er derefter Mulighed for, at Kisten har været klinkebygget.

I Sommeren 1931 blev Sønderborg Museum atter gjort opmærksom paa, at der var fundet Skeletrester paa Avnbjerg. Af Graven var kun Fodenden tilbage, hvor Knoglerne laa paa Plads. Gravbunden laa 1,40 m under Overfladen. Arbejderne havde ikke lagt Mærke til, om der var Gravgoods.

Otte Dage senere fandt Arbejderne en ny Grav med menneskelige Skeletdele. Denne Grav blev heller ikke undersøgt.

I 1906 har man ved Gravning paa Avnbjergs Østskraaning fundet en Grav med Benrester og nogle Jernsager, deriblandt en Spydspids. Hvad der blev af Fundet vides ikke.

Sten med skaalformede Fordybninger.¹⁾

I Sønderborg Slotsgaard og i Museet findes tre Sten med skaalformede Fordybninger, fundne i Dybbøl Sogn.

Gaardejer Jens Nissen i Dybbøl fandt en Sten med skaalformede Fordybninger ved Oprensningen af Dammen ved Gaarden. Nissen forærede den til Stensætningen ved Flagmasten ved Dybbøl Mølle. Senere har Selskabet Dybbøl Mølle ladet den udveksle og foræret den til Museet.

En anden Sten med 24 skaalformede Fordybninger stod som Ledstolpe paa Møllens Grund, ved en Indkørsel fra Landevejen mellem Møllen og den gamle Aabenraa Vej. Stenen er kløvet ud af en større Blok. Selskabet Dybbøl Mølle har overladt Stenen til Museet.

I Strandkanten ved Vemmingbund, foran den præjssiske Skanse XII er fundet et afsprængt Stykke af en større Sten med fire skaalformede Fordybninger. Ogsaa dette Stykke opbevares paa Sønderborg Slot.

Urnegrave fra Jernalderen.

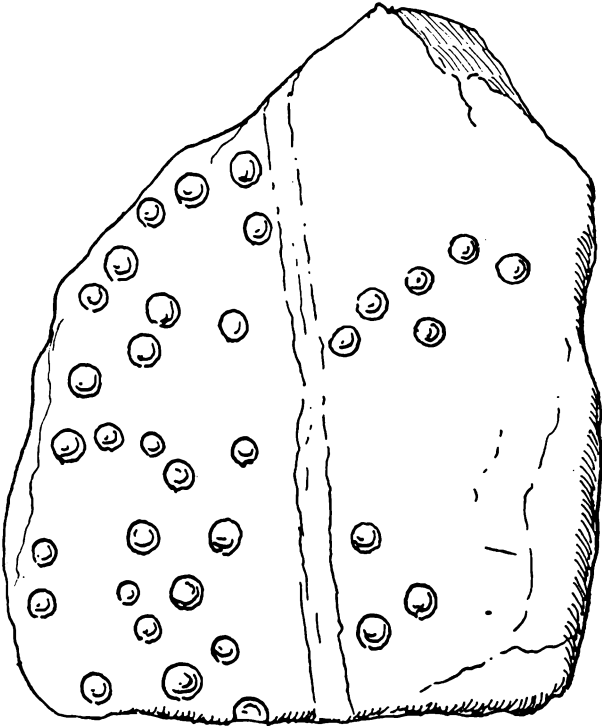
Paa Gaardejer Peter Hansens Mark mellem Trovshøjgaard og Skanse III har man for en Del Aar siden fundet flere Gravkar i Jorden. De stod i ca. 75 cm Dybde med 1 til 1,5 m Mellem-

¹⁾ Om Sten med skaalformede Fordybninger se »Fra Als og Sundeved«, XIV. Hefte: »Oldtidsminder paa Als«, Side 39 ff.

rum. Karrene gik itu og intet blev gemt. De indeholdt brændte Ben.

(Meddelt af Jørgen Hansen, Trovshøjgaard).

Nord for Landevejen ved Dybbøl Mølle er en Grusgrav, hvor man i de senere Aar flere Gange er stødt paa Gravkar fra den romerske Jernalder. Nogle Karrester kunde sættes sammen, de opbevares paa Sønderborg Slot.

Skaalstenen fra Jens Nissens Dam.

Paa den mod Øst tilstødende Mark er der ligeledes fundet Jernalder-Gravkar.

I 1913 fandt Gaardejer Nicolaisen, Surlykke, et Gravkar paa sin Mark Nordvest for Gaarden. Den øverste Del af Karret var ødelagt af Ploven. Det indeholdt brændte Ben, et lille Bronzefragment og et Stykke Jern.

Ved Jordarbejde paa Kolbeværftet omkring 1912 fandt man forskellige Jernalderkar med brændte Ben, de blev slaaet itu og kørt bort med Jorden. — Ved Bygningen af den ny Aabenraa-vej i 1922 fandtes flere Kar mellem Skanse X og Ragebøl, de blev alle ødelagte.

I en Grusgrav ved Gaardejer Chr. Jensens Gaard i Dybbøl Tving fandtes i 1932 en Urne. Den blev givet til Museet paa Sønderborg Slot.

Jernalderboplads

findes rundt omkring i Sognet. En udstrakt Boplads ligger paa Marken Øst for Skanse VIII. I Foraaret 1930 blev der søgt efter en forsvunden dansk Soldatergrav. Ved dette Arbejde fandtes stærke Kulturlag med Karskaar og Ildsteder ca. 40 cm under Overfladen.

En udstrakt Boplads ligger under Skanse II, den strækker sig mod Nord langt ud over Skanseterrænet. Ligesom ved Skanse VIII indeholder Kulturlaget en Mængde Karskaar.

I en Grusgrav Nord for Skanse X, tilhørende Landmand Nicolai Christensen, fandt man i 1931 Ildsteder og Affaldsgruber. Foruden en Granitkværn og flere Knusesten fandtes en Mængde Karskaar, deriblandt af store og svære Forraadskar.

Paa Gaardejer Harald Jahnsens Mark Nord for Skanse VII, paa Markerne ned mod Vemmingbund, Dybbøløsten og mange andre Steder

har man ved Grusgravning og Dræningsarbejde fundet disse Bopladser fra den romerske Jernalder.

Dybbøl Kirke.

Kirken er i sin oprindelige Form en romansk Teglstensbygning, men ved senere Ombygninger stærkt mishandlet. Enkelte Steder er den gamle uprofilerede Murstenssokkel bevaret. To rundbuede Vinduer kan endnu skimtes paa Korets Syd- og Nordmur. Koret, der synes at have været overhvalvet, er 1585 forlænget mod Øst og gjort højere end Skibet, saa Tagryggen af Skib og Kor ligger i lige Flugt. Paa Østgavlen findes en Murstensdekoration i Lighed med St. Mariekirkes Østgavl i Sønderborg. Paa Østgavlen staar Aarstallet 1585. Dets to midterste Tal er skjult under Taget af det i 1750 tilbyggede Reventlowske Gravkapel.

En Tagrytter (Spir) blev 1630 bygget paa Koret. Bygmesteren var Hans Treven fra Sønderborg, hvor han kan eftervises fra 1624—1645. Han var Søn af Bygmester Martin Treven. 1585 anskaffedes en ny Klokke til Koret. Om der dengang, da Koret blev forlænget, allerede er blevet bygget et Spir med en Klokke, vides ikke.

1857—58 fik Kirken et af smaa gule Sten opført Vesttaarn med Trappegavle og en aaben Forhal mod Syd. Efter at Kirkeklokkerne var anbragt i det nye Taarn, nedreves det gamle træbyggede Klokketaarn, som stod ved Østgavlen af det Reventlowske Kapel. I Museet paa Sønderborg Slot findes flere Billeder af den gamle Kirke med Klokketaarnet. I 1626, 1686 og 1689 har der været større Reparationer paa Klokketaarnet.

Kirkens Indre har fladt Loft, baade over Skib og Kor. Paa begge Sider af den rundbuede Korbue ses en flad rundbuet Alterniche. Paa Korbuens Underflade er bevaret en smuk Kalkdekoration fra Tiden omkring 1500. Den bestaar af et Rankeværk, som udgaar fra en Mands- og Kvindeskikkelse. Et Kalkmaleri, restavreret af J. Kornerup, er delt i to Billeder, forestillende Opstandelsen og Himmelfarten. Paa Korets Syd væg er en større Flade dekoreret med røde og grønne Ranker omkring et Indvielseskors. Indvielseskors findes baade paa Skibets Nord- og Syd væg. Paa Øst væggen ses svage Rester af en Barokdekoration.

Alteret.

Alteret er et sent Barokarbejde af Christian Gosche fra 1736. Han fik som Løn 166 Rdlr. 32 Sk. Gosche kendes fra 1729, han boede i St. Johannes Sogn i Flensborg, hvor hans Navn altid findes blandt de resterende Skatteydere. En betydelig Billedhugger har han aldrig været.

1738 blev Alteret malet af Peter Jessen i Aabenraa (66 Rdlr. 32 Sk.). Det bestaar af Søjler, Pilastre og to Kvindefigurer (Dyder). Storfeltets Billede forestiller Kristus paa Korset.

Den venstre Kvindefigur holder en Træbog i Haanden. Den gemmer et rørende Minde om Kampdagene foran Dybbøl i 1864. Der fortælles, at en tysk, katolsk Soldat, haardt saaret i Brystet, blev lagt ind i Dybbøl Kirke. Han bad om at faa denne Bog, for at lægge dette Guds hellige Ords Symbol paa sit Saar, for derved at faa Lægedom. — Om Soldaten er død i Kirken, eller om han er kommet paa et af Lasareterne i Broager eller Nybøl, vides ikke. Bogen

maa være bleven liggende i Kirken, hvor en tysk Feltpræst har fundet den.

Paa Bogens Forside staar skrevet med Blæk:

»In der Kirche zu Düppel lose gefunden und dem Herrn Lehrer Bundesen zu Nübel übergeben mit der Bitte, es nach der betr. Kirche zurückzugeben in die Hand der Figur am Altarblatt links, sobald es Friede ist.

Nübel, d. 16. April 1864.

J. Höck

Pastor in Sommerfeld

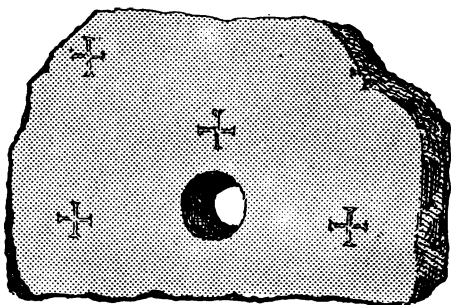
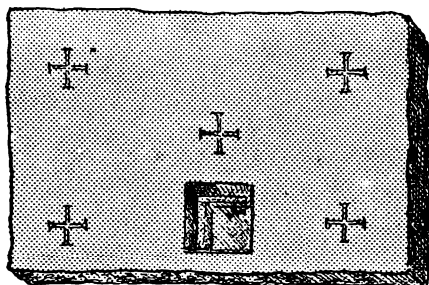
z. z. Feldprediger.«

Den tyske Feltpræst har derefter fundet Bogen og givet den til Lærer Bundesen i Nybøl, med Anmodning om at sørge for, at den atter kom tilbage paa sin Plads paa Alteret, saasnart der blev Fred. Lærer Bundesen har opfyldt dette Ønske. Bogen blev igen anbragt i Figurens Haand, hvor den nu tillige vidner om den tyske Feltpræsts Skaansomhed overfor Dybbøl Kirkes gamle Ejendele.

— 1854 leverede Billedskærer Hansen i Sønderborg to nye Figurer til Alteret, »da de gamle var optæret«. Han fik derfor 50.— Mark.

Mensaen (Bordpladen) fra det ældste Alter i Dybbøl Kirke er bevaret. Den opbevares nu i Museet paa Sønderborg Slot.

Det er en ca. 1,10×0,85 m stor og 15 cm tyk Granitplade. En Del af Kanterne er afhugget. Paa den jævne Side er indhugget 4 Kors, et femte er ødelagt ved Afhugningen. Desuden er der et rundt Hul i Pladen med en Diameter af 18 cm. Et saadant Hul (sepulchrum) har ofte været Gemmested for Kirkens Reliquier.

*Dybbøl**Haddeby.*

Mensa fra det gamle Alter og en lignende Plade
fra Haddeby Kirke.

Stenpladen blev funden som Indgangssten foran Døren til et Udhus paa Gaarden Dybbøl Lide. Der har engang en Graver haft sin Bolig og antagelig er det ham, der har bragt Stenen dertil fra et eller andet Sted ved Kirken, for at benytte den som en Slags Tærskelsten.

Gaardejer Lorenzen, Dybbøl Lide, har givet Mensaen tilbage til Kirken, og Menighedsraadet har besluttet at lade den opbevare paa Sønderborg Slot.

Prædikestolen.

Den smukke Prædikestol er lavet af den kendte Flensborgmester Heinrich Ringerink i Aaret 1605. Den kostede 60 Rdlr. Ved Opstillingen fortærede Mesteren og hans Svende for 1¹/₂ Dlr. i Præstegaarden.*)

1614 blev den malet af Peter Maler i Sønderborg (40 Mk.). Han nævnes ofte som Maler i forskellige Kirker i Tiden fra 1600. 1625 døde han i Sønderborg.

1854 blev de tyske Indskrifter i Felterne under de bibelske Relieffer overdækket med smaa Egebrædder.

De bibelske Motiver i Fyldingerne forestiller Kristi Fødsel, Korsfæstelsen, Opstandelsen og Kristi Himmelfart. Hjørnepilasterne er pyntet med Blomsterranker.

Heinrich Ringerink døde 1629 i København. Han var i Højrenæssancens Tid den betydeligste af vore hjemlige Billedhuggere. Prædikestolene i Sønderborg, Nybøl, Nordborg, Kliplev o. a. stammer ligeledes fra hans Værksted.

Døbefonten

er en romansk Granitfont. Paa Kummen er udhugget et Træ mellem to Løver, to Svin og to Hunde. — Om Foden Rankeværk.

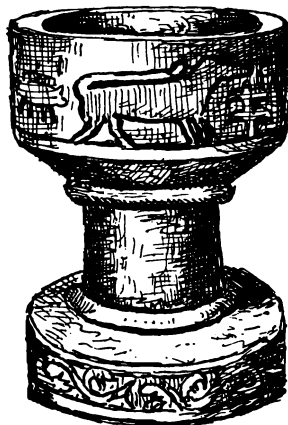
Messingfadet er af Nürnbergarbejde med Marie Bebudelse som Midtbillede. I Randen er indgraveret to Vaaben og Aarstallet 1617. I det ene Vaabenskjold ses tre Urskiver, derunder Bogstaverne P. M., i det andet en stjerneformet Blomst over tre Bølger med Bogstaverne E. L.

1739 leverede Billedskærer Christian Gosche i Flensborg et Laag til Døbefonten for 9 Rdlr. Dette Laag findes ikke mere.

*) Haupt. Bau- und Kunstdenkmäler II, 397.

En Tinkande til Døbevandet bærer Indskriften

Hinrici Luders
1732.

Døbefonten.

Gammelt Kirkeinventar.

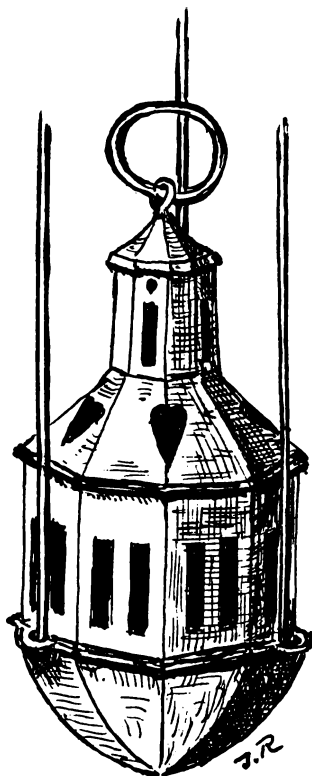
Crucifiks, 1,60 m højt, romansk. Kronet Kristus, slank og ædel. Armene og Korset er nye. Det hænger paa Skibets Nordvæg.

Maria med Barn og paa Halvmaane, 1,20 m høj, 14. Aarhundrede, opstillet i Alternichen t. v. for Korbuen.

Siddende Kristus (Smertensmand) med Tornekroner og Sejersfane, 0,50 m høj, 14. Aarhundrede, opbevares i Museet paa Sønderborg Slot.

Røgelsekar, ottekantet og uden Fod, opbevares i Museet paa Sønderborg Slot.

Offerblok i Vaabehuset, med stærkt Jernbeslag og Aarstallet 1740.

Røgelsekar fra Dybbøl Kirke.

En Messehagel, der anskaffedes 1606, er nu forsvunden. Silkestoffet til den blev købt i Flensborg. Broderiet (Krucifiks) udførtes af Perlesyer Carsten i Sønderborg.

Et Timeglas, anskaffet 1611 (1,50 Mk.), og en Solskive fra 1838 findes ikke mere.

* * *

I Vaabenhuset hænger et indrammet Haandskrift af Provst Karstensen:

»Guds Ord, det er vor Føde
 Paa Pilgrimsvejen øde,
 Guds Ord, det er vort Vaaben
 som holder Vejen aaben.
 Guds Ord os Balsam bringer
 For al den Vee os stinger.
 Jeg deraf kun vil vide,
 Naar jeg skal Døden lide:
 Thi trods al Dødens Vælde
 Et Guds Ord kan den fælde!
 Dybbøl Præstegaard
 d. 25. Febr. 1856.

K. Karstensen.«

Kirkeklokkerne.

To Klokker, en større og en mindre, hænger i Taarnet, de er begge støbt i 1890 af J. J. Radler og Sønner i Hildesheim. Det var to ældre Klokker, der blev omstøbt, leveret 1771 og 1782 af Klokkestøber J. D. Krische i Egernførde.

1917 skulde den store Klokke afleveres, for at tjene til Krigsbrug. Man lod den falde ned paa Kirkegaarden, uden at den tog Skade. Klokken kom ikke videre end til Hamborg, og den blev ikke smeltet om. Efter Krigen blev den givet tilbage.

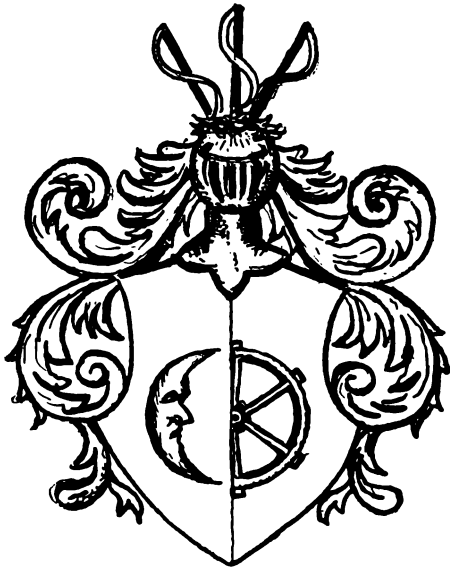
1585 anskaffedes en Klokke »til Koret«, og 1673 betalte Kirken ifølge Regnskabet 71 Mk. for Omstøbningen af en Kirkeklokke.

Præsterne ved Dybbøl Kirke.

1567—1569 Bondo.

1571—1595 Johannes Andreas L u n d, 1569 kaldet til Adsbøl, 1571 til Dybbøl, død

3. Maj 1595. Hans Grav er i Koret t. h. for Alteret.
- 1596—1640 Johannes L u n d, Forgængerens Søn, død 28. Novbr. 1640, 68 Aar gammel. Indtil 1849 fandtes i Kirken et Portræt af ham, malet paa Træ.
- 1640—1642 forvaltedes Embedet af Hr. Carstens, Kapellan i Sottrup. Han fik derfor aarlig 3 Mark.
- 1642—1651 Philip L u n d, Søn af Johannes Lund, født 1617, døde 3. Januar 1651. Han holdt Bryllup paa Nordborg Slot den 26. Juni 1643.
- 1651—1686 Johan E b b e s e n. Han ægtede Philip Lunds Enke og døde 1686. Under Svenskekrigen 1658 var Kurfyrst Friedrich Wilhelm af Brandenburg, der førte de med Danmark allierede kejserlige, brandenborgske og polske Tropper, indkvarteret i Præstegaarden.
- 1686—1693 Samuel H ü l d e n r e i c h, gift med Cathrine Sophie Brandt, døde 1693. Hans Datter Dorthea Samuels, født 1691 ægtede 1) Bolsmand Andreas Thygesen i Ragebøl, 2) Bolsmand Jørgen Jørgensen i Ragebøl. Dorthea døde 21. 1. 1770.
- 1693—1717 David M o n r a d, gift med Elisabeth Steenlose fra Tandslet. Han skriver i Kirkebogen: »Anno 1693 den 17. Septbr. har den milde Gud kaldet mig til denne H. Menighed. Den naadige Gud velsigne os alle og gjør os evig salig, amen.« — Han

Vaaben paa David Monrads Gravsted.

døde 1717 den 25. Marts og hviler, sammen med Hustruen, i Kirkens Kor. Den store Kalkstensplade, der dækker Graven, er endnu bevaret, den er dog en Del slidt.

- 1717—1737 Philip Heinr. Lund fra Glücksborg, død 13. Oktober 1737.
- 1738—1753 Michael Herman Desenis, kom til Dybbøl den 12. Januar 1738 og døde den 22. August 1753.
- 1754—1795 Hans Balsløv, Søn af Pastor Jens Balsløv i Tommerup (Fyn), død 26. August 1795, 70 Aar og 8 Maaneder gammel.
- 1796—1817 Jonas Mømsen, Søn af Køb-

mand Hans Momsen, Augustenborg, født 1769, død 1817.

1817—1839 Bonnik Andr. Bonniksen, siden 1805 Præst i Vedsted, 24. Oktober 1817 valgt til Dybbøl Menighed.

1839—1858 Kristen Karstensen — Als-Sangens Digter, — født i Kær (Ulkebøl Sogn) 25. April 1809, blev Præst her 1839. 28. Maj 1857 blev han udnævnt til Provst for Sønderborg og Aabenraa Provstier og samme Aar den 6. December forflyttet til Broager. 1. Januar 1858 blev han dekoreret med Ridderkorset. Efter at han i 1864 var bleven afskediget, blev han samme Aar kaldet til Sognepræst for Gjested og Rørup Menigheder paa Fyn. Her døde han den 1. November 1882.

Da Dybbøl Sognekald i Foraaret 1839 var ledigt søgte den unge Kandidat Karstensen Embedet og var saa heldig at blive en af de tre, som præsenteredes Menigheden til Valg efter afholdt Prøveprædiken. Godsejeren paa det nærliggende Sandbjærg havde Præsentrationsret til Kaldet, og det skyldtes vel sagtens Protektion gennem ham, at Karstensen kom paa Listen. Thi det var ellers i Almindelighed kun ordinerede Mænd, som præsenteredes. Undtagelsesvis blev en Kandidat taget med som Nummer 3. Men Karstensen blev ikke blot præsenteret, han blev ogsaa valgt af Me-

nigheden til dens fremtidige Sjælesørger, og det endda med overvældende Majoritet. Skønt han var ganske ukendt paa Stedet, og skønt Storbønderne i Sognet havde udset en ganske anden, følte Tilhørerne sig dog saa tiltalt af Karstensens Prædiken, at de ikke betænkte sig paa at give den unge Kandidat deres Stemmer og vrage hans to ældre Medbejlere. En Tilhører blev, medens Karstensen prædikede, saa betaget — fortæller Karstensens Søn —, at han uden at huske paa, hvor han var, rejste sig op i Forsamlingen og udbrød ganske højt: »Det blywer æ Mand.« Valget blev kort efter stadfæstet af Kongen. At Karstensen har været glad for den Tillid, der vistes ham af Dybhøl Menighed, kan der jo ikke være Tvivl om, men han overtog sit Hverv med den fulde Følelse af det store Ansvar, der paahvilede ham over for den Gerning, der var bleven ham betroet. I Anledning af sin Ordination skrev han:

»Hav Tak, o Frelser! for din store
Naade!

O lad den ogsaa hvile over mig!

Ak, slet jeg kun forstaar mig selv at
raade;

o hør min Bøn, naar jeg anraaber dig!

Oplys mig ved dit Sandhedsord, det
klare,

og giv mig Kraft, den rette Vej at gaa!

At til dit Kald min Gerning maatte
 svare,
 og efter Livets Daad jeg Livet naa!«

Samme Foraar, som Karstensen tiltraadte sit Embede i Dybbøl, hjemførte han sin Brud den 31. Maj 1839.

Gennem 25 bevægede og indholds-
 rige Aar fik Karstensen nu sit
 Hjem i Sundeved, og som han havde elsket »sit Als«, saaledes kom han ogsaa til at elske dette Sted, der i naturlig Ynde og Frugtbarhed er et Sidestykke til hans Fødeø, fra hvilken det kun er skilt ved det smalle Alssund.

Her i Dybbøl Præstegaard skrev han det smukke Digt »Til Sundevederne«, som findes først i Bogen.

1858—1864 F. R. C. Bülow, Søn af Sejrherreren fra Fredericia. Som teologisk Student gik han i 1848 frivillig med i Krigen. Han blev snart forfremmet til Sekondløjtnant og blev Ordonnansløjtnant hos Faderen. Som saadan deltog han i Kampen ved Dybbøl, Fredericia og Isted. Han blev valgt til Sognepræst i Dybbøl den Dag Faderen døde paa Sandberg, den 16. Juni 1858.

1864 blev Pastor Bülow arresteret og bragt til Flensborg, hvor han holdtes fængslet i 7 Uger, mistænkt for Spionage. Han kom dog paa fri Fod igen, da han ikke kunde overbevises om noget ulovligt. Samme

- Aar blev han afsat af de prøjsiske Krigsmyndigheder.
- 1864—1865 forvaltedes Embedet af Pastor Krogh Meyer i Ulkebøl.
- 1865—1902 Emil Clausen, født i Tønder den 18. Septbr. 1832, død i Dybbøl den 11. Marts 1902. Han var Sognepræst i Dybbøl i 37^{1/2} Aar. Pastor Clausens Portræt, malet af Dora Arndt-Raschid, Kiel 1905, hænger paa Skibets Nordvæg.
- 1902—1930 Peter Hansen fra Uge, født den 20. August 1864, død i Dybbøl den 3. Novbr. 1930.
- fra 1930 Provst Biering.

Udpluk af Dybbøl Kirkes Historie.

- 1567 kom Kirken, der var kongelig, under Styrelse af Hertug Hans d. Y. af Sønderborg.
- 1579 er af Dybbøl Kirke laant 2 Rdlr. til Brarup Kirkes Opbyggelse i Angel.
- 1582 laant 5 Rdlr. til samme Kirke.
- 1585 anskaffedes en ny Klokke til Koret.
- 1592 laante Broager Kirke 100 Mk. til Hjælp til et nyt Orgel og en ny Prædikestol.
- 1592 fik Kirken et nyt Orgel med 6 Stemmer.
- 1593—94 laante Sottrup Kirke 155 Mk. til Taarnets Opbygning og Reparation.
- 1595 gav Kirken 10 Dlr. til Præsten Peter Brun i Sottrup til Hjælp ved Opførelsen af sin Præstegaard.
- Samme Aar blev Koret tækket med Tagsten i Stedet for det gamle Blytag.
- 1602 blev anskaffet en ny Skriftestol, den kostede 8 Rdlr.
- 1605 anskaffedes den nuværende Prædikestol.

- 1606 blev ny Messedragter købt.
- 1608 kom ny Stolestader i Kirken, lavet af Snedker Christen Köster i Sottrup.
- 1609 og 1611 gav Kirken 7 Rdlr. til Bygningen af et Fattighus i Sønderborg.
- 1611 anskaffedes et nyt Alterklæde, 6 nye Vinduer a 11 Mk., nogle nye Stole og et nyt Timeglas paa Alteret (1 Mk. 4 Sk.).
- 1614 har Peter Maler fra Sønderborg stafferet Prædikestolen, han fik derfor 15 Mk.
- 1626 anvendtes 100 Mk. til en Reparatur paa Klokketaarnet.
- 1628 blev Sognet haardt medtaget af kejserlige Tropper (30 Aars Krigen).
- 1630 byggedes et Spir (Tagrytter) paa Koret.
- 1645 blev anskaffet Kalk og Patene til Sygeberedelse, de kostede sammen med Foderal dertil 31 Mk. 4 Sk.
- 1650 anskaffedes en ny Patene, da den gamle var bleven stjaalet, kostede 16 Mk. 12 Sk.
- 1658 led Sognet og Kirken meget under Svenskekrigen.
- 1661 laante Adsbøl Kirke, som var bleven ødelagt i Krigen, 20 Mk.
- 1668 efter Sønderborg Hertugernes Konkurs, blev Kirken atter kongelig.
- 1673 blev Kirken grevelig Reventlowsk. Patronatsherre blev Greve Konrad Reventlow til Satrupholm og Segeberg, Amtmand i Haderslev.
- 1673 betaltes 71 Mk. for Omstøbningen af en Kirkeklokke.
- 1686 og 1689 Reparatur og Ombygning af Klokketaarnet.
- 1701 anskaffedes en ny Alterkalk, lavet af Guldsmed Jørgen Matzen i Sønderborg (100 Mk.).

- 1736 fik Kirken det nuværende Alter.
- 1739 anskaffedes et Laag til Døbefonten, lavet af Billedskærer Christian Gosche, Flensborg.
- 1746 fik Kirken den Fattigblok, som nu staar i Forhallen.
- 1749 nyt Kirkeloft og Kirkegulv.
- 1750 byggedes det grevelig Reventlow'ske Gravkapel.
- 1751 blev 6 Lig af den grevelige Familie bisat i Kapellet.
- 1752 anskaffedes et nyt Orgel, leveret af Orgelbygger Busch i Itzehoe for 300 Rdlr. Maler Witte, Sønderborg, malede Orgelet og Prædikestolen (20 Rdlr.). Orgelet indviedes 3. Advent samme Aar.
- 1756 blev Præstegaarden bygget om.
- 1771 og 1782 fik Kirken nye Klokker.
- 1790—91 for en Tilbygning ved Kirkens Vestende betaales 816 Rdlr. 13 Sk. — Orgelbygger Jørgen Angel fra Flensborg flyttede Orgelet.
- 1793 blev Kirken malet af Maler Stab fra Sønderborg.
- 1794 fik Kirken nye Vinduer.
- 1838 anskaffedes en Solskive iflg. høje Forordning.
- 1841 nyt Flisegulv i Kirken.
Degnestolen repareret.
- 1842 Kirkens Nordside blev nytækket med Tagpander, nyt Loft over Koret og det halve af Skibet. Loft og Væggen bag Alteret blev malet.
- 1857—58 byggedes Taarnet, og det gamle Klokketaarn blev revet ned.

Det Rewentlowske Gravkapel.

1750 byggede Grev Conrad Detlev Reventlow et Gravkapel ved Dybbøl Kirke. Det er bygget i Forlængelse af Koret med murede Kvaderhjørner og Pilastre. Indvendig skilles det fra Koret ved en smuk Smedejernsdør. Over Indgangen fra Kirkegaarden er indsat en smuk Sandstenstavle med Vaaben og Indskrift. Kapellet var endnu under Bygning, da Greven døde.

I Kapellet staar 9 Kister, to store Sandstenssarkophager og 7 Trækister.

De to Sarkophager, der er prydet med Marmorkrucifikse og Dødningehoveder og paa Siderne Slægtens Vaabenskjolde, gemmer Ligene af Greve Conrad Detlev Reventlow og hans Hustru Wilhelmine Auguste, født Fyrstinde af Nordborg-Plön.

Konrad Detlev Reventlow til Christianssæde og Brahetrolleborg, født d. 23. Juli 1704 i Frankfurt a/M., var Stiftsamtmænd paa Sjælland. Han døde d. 24. Juli 1750 paa Bornholm og blev bisat i Kapellet d. 20. Maj 1757.

Grevinde Wilhelmine Auguste Reventlow blev født den 17. November 1704 i Ernst Günthers Palæ i Sønderborg. Hendes Fader, Hertug Christian Care, Søn af Hertug August af Nordborg, maatte paa Grund af Giftermaal med Dorthea Christine von Aichelberg (hans Moders Hofdame paa Østerholm) give Afkald paa sine fyrstelige Rettigheder for sig og sine Arvinger, saalænge Mandsstammen i den hertugelig Nordborg-Plönske Linie levede. Christian Carl fik anvist Hertug Ernst Günthers Palæ i Sønderborg som Bolig, hvor han levede som Privatmand. Hertug Christian Carl døde 1706. Kort derefter fødte Dorthea Christine en Søn, Fredrik Carl.

1722 døde Hertug Joachim Frederik af Nordborg og Plön uden mandlige Arvinger. Den unge Frederik Carl stillede Krav paa Arvefølgen som nærmeste Arving. Kravet blev anerkendt af Kongen, der erklærede Frederik Carl for født Hertug, og hans Moder og Søster fik fyrstelige Standsrettigheder. Den 6. Februar 1723 blev Hertug Frederik Carl hyldet i Nordborg.

Fyrstinde Wilhelmine Auguste blev den 20. September 1731 gift med Greve Conrad Reventlow paa Brahetrolleborg. Hun døde den 16. Marts 1749 i København og blev bisat i Dybbøl den 20. Maj 1751.

Endvidere hviler i Kapellet

3. Grevinde Agnes Reventlow, født Baronesse v. Hammerstein, født 18. Septbr. 1795, død paa Sandbjerg den 19. Januar 1824. Hun var gift med Kammerherre Ludvig Reventlow, og blev bisat d. 31. Januar 1824.
4. Arthur Reventlow, født paa Sandbjerg d. 4. Januar 1817, død i Braunschweig d. 8. Februar 1878.
5. Theodor Carl Ludwig Detlev Reventlow, født 24. December 1862, død d. 21. Maj 1878.
6. Ludwig Christian Detlev Friedrich Reventlow, født 6. Januar 1824, død 14. Juni 1893.
7. Christian Reventlow, Hauptmann i det prøjssiske Infanteri Regiment 142, født 3. September 1857, død 21. Maj 1895.
8. Georgine Reventlow, født Ahlefeldt, født 5. April 1828, død 7. Juni 1902 i Segeberg.
9. Kiste uden Indskrift.

Indtil 1934 stod endnu 9 Barnekister i Kapellet. De blev i dette Aar nedsat i den Reventlow-ske Begravelse paa Kirkegaarden.

Af disse var fire Børn af Greve Conrad Detlev Reventlow og Grevinde Wilhelmine Auguste, og fire Børn af Kammerherre Greve Ludvig Reventlow og Grevinde Agnes Benedikte, født Baronesse von Hammerstein, død 1824 (Kiste Nr. 3).

I den 9. Barnekiste hviler Liane Clara Jutta Komtesse Reventlow, født d. 22. I. 1867, † 12. 2. 1867. Navnepladen fra denne lille Kiste opbevares i Gravkapellet.

Den 30. Juli 1940 blev en Mindetavle indsat i Dybbøl Kirke for de i Gravkapellet hvilende Medlemmer af den Reventlowske Familie.

Indskriften lyder:

Medlemmer af
den Reventlowske Familie
bisatte i Kapellet, Dybbøl Kirke:
Greve Conrad Detlev * 23. VII 1704
† 24. VII 1750
Grevinde Wilhelmine Augusta
født Prinsesse af Slesvig-Holsten-
Sønderborg-Pløen * 17. XI 1704
† 16. III 1749.
Grevinde Agnes født Friherreinde
von Hammerstein-Loxten
* 18. IX 1795 † 19. XII 1824
Greve Arthur * 4. I 1817 † 8 II 1878
Grevinde Georgine
f. von Ahlefeldt * 5. IV 1828 † 7. VI 1902
Greve Christian * 3. IX 1857
† 21. V. 1895
Greve Ludvig, * 6. I 1824 † 14. VI 1893
Greve Theodor * 24. XII 1862
† 21. V 1878.

Tavlen er anbragt i Koret til venstre for Alteret. Den er en malet Egetræsplade, udført

af den nordslesvigske Maler og Billedhugger Victor Kvederis.

Efter Claus Duus, »Topogr. histor. Darstellung der Halbinsel Sundewitt«, 1836, skal Greve Conrad Georg Reventlow være bisat i Gravkapellet. Duus skriver S. 94: »— — ausser den angeführten Särgen auch noch der des vor etwa 16 Jahren zu Sandberg verstorbenen Grafen Conrad Georg«.

Det er uden Tvivl ham, der hviler i den nien-de Kiste i Kapellet, hvis Indskriftsplade er forsvunden. —

En høj Granitsøjle paa Kirkegaarden bærer følgende Indskrift:

Her hviler
Conrad Georg
Greve af Reventlow
Commandeur
i den danske Marine
født i Kiøbenhavn 1749
død paa Sandbjerg 1815

Han var Bondens
Ven og Velgiører.

Taknæmmelighed
reiste ham dette Minde.
1863.

Kammerherre Conrad Georg Reventlow tilbragte sine sidste Aar paa Sandbjerg, hvor han døde. Bønderne i Grevskabet Sandbjerg satte dette Minde over ham som Tak, fordi han udparcellerede Godset til sine Bønder. Han efterlod sig ingen Sønner, hvorfor Grevskabet gik i Arv til Broderen, den senere berømte Stats-

minister Christian Detlev Greve Reventlow (1748—1827), en af vort Landbrugs mest fortjenstfulde Mænd, der har Hovedæren for Stavnsbaandets Løsning og Gennemførelsen af en hel Række for Landbrug, Skovbrug og Skole meget betydningsfulde Reformers.

Da Grevskabets Bønder i 1863 satte deres storhjertede Ven dette Minde og benyttede Ordene »Her hviler« paa Stenen, saa betyder dette ikke noget. Greven hviler paa Kirkens Grund, og det skal maaske have givet Udtryk for, at Vennen hviler blandt sine Bønder. Hvis Greven var bleven jordet paa Kirkegaarden, paa det Sted, hvor Mindestenen staar, vilde Kirkebogen have givet Meddelelse derom.

General Bülow's Grav.

I Kirkegaardens Nordvesthjørne ligger General Bülow, Sejrherren fra Sundeved og Fredericia, begravet.

Et højt Granitmonument bærer følgende Indskrift:

Her hviler
Generallieutenant
F. R. H. Bülow.
Seierherren i
Slaget ved
Fredericia
hvor
taknemmelige
Medborgere
reiste ham et
Hædersminde.

Han fødtes
i Nustrup ved Gram

d. 4. Febr. 1791
 og døde
 paa Sandbjerg i
 Sundeved
 d. 16. Juni 1858.

General Frederik Bülow udmærkede sig allerede som Fændrik under Udfaldet mod Svane-møllebatteriet under Københavns Belejring 1807. — 1848 vilde man forbigaa ham paa Grund af Svagelighed, men Krigsminister Tscherning indsaa snart, at Bülow var den kommende Overgeneral og gav ham, skønt han endnu kun var Oberst, Kommandoen over 1. Infanteribrigade, som han førte til Sejr ved Bov, Nybøl og Dybbøl. Hans Dygtighed og skarpe taktiske Blik sidestillede ham med Læssøe, som kaldtes »Hærens Sjæl«, men Bülow »dens Sværd«. Som Kommandant paa Als slog han den 6. April 1849 Fjenden ved Adsbøl, Ullerup og Avnbøl. I samme Maaned udnævntes han til Overgeneral. Udødelig blev hans Navn ved den strategiske Plan til Udfaldet fra Fredericia, der blev hans mest straalende Sejr.

I 1857 havde Greve F. C. O. Reventlow stillet Sandbjerg Slot til Raadighed for Generalen og her tilbragte han sine sidste Dage. Han døde netop den Dag, da hans Søn, Pastor F. C. R. Bülow, fik sin Udnævnelse til Sognepræst i Dybbøl.

Der fortælles, at efter den sejrrige Kamp i Sundeved den 6. April 1849, defilerede Tropperne forbi den øverstkommanderende, General Bülow, ved Dybbøl Kirke. Generalen holdt paa Kirkegaarden, i dennes nordvestlige Hjørne. Da Forbidefileringen var endt, sagde Generalen: »Naar jeg er død, vil jeg begravnes her, hvor

jeg idag holdt, medens mine sejrige Tropper defilerede forbi mig!«

Dette Ønske fik Generalen opfyldt. Det lyder næsten, som om Sejerherren fra Fredericia har haft en Anelse om, at han snart vilde dø og komme til at hvile i den Jord, hvor han havde kæmpet og sejret.

To skjoldformede Blikplader, der var anbragt paa Alterlysene under Sørgehøjtideligheden ved General Bülow's Begravelse, hænger paa Skibets Sydvæg. De bærer under Bülowernes Vaaben den enslydende Indskrift:

Frederik Rubek Henrik v. Bülow,
Generallieutenant, Storkors af
Dannebrog og den franske Æreslegion
Dannebrogsmand,
født d. 4de Febr. 1791, død d. 16. Juni 1858.
1. Johs. 4. 16.

Gud er Kjærlighed og hvo som
bliver i Kjærlighed, han bliver
i Gud og Gud i ham!

Mindestenen for Sognets Faldne i Verdenskrigen 1914—18.

I Vinteren 1922 blev der af Beboerne i Dybbøl Sogn besluttet at lade sætte en Mindesten til Ære for de i Verdenskrigen faldne og savnede fra Sognet. Der var Enighed om at rejse Stenen foran den østlige Ende af Kirken og søge Midlerne dertil tilvejebragt ved frivillige Gaver, som hurtigt viste sig at blive tegnet saa rigelig, at der straks kunde gaas i Gang med de forberedende Arbejder. Afdøde Pastor Hansen, som viste Sagen stor Interesse, fik indhentes Tegninger og Overslag fra Kunstneren Thomas Skovgaard, af de fremsendte Tegninger valgtes Modellen til den Sten, som senere

rejstes modelleret af forannævnte Kunstner og fremstillet af bornholmsk Granit af Billedhugger Emanuel Nielsen, Frederikssund. Mindestenen er formet som Trekant, hvilende paa en firkantet, og derovenpaa liggende rund Sokkel. Paa Stenens Forside er fremstillet et Relief, visende en Engel, som planter en Blomst paa en Gravhøj; under Relieffet staar følgende Ord indmejslet:

Bundne bar de Byrderne,
Saarede vandt de Sejren,
Døde lever de blandt os,
Adspredte samler de os
dersom vi er dem værd.

Paa Stenens andre to Sider er indmejslet Navnene paa 35 Faldne. Paa den runde Sokkels Kant er udhugget 35 Kors, hvert paa en lille Gravhøj under disse staar der: Denne Mindesten over de i Verdenskrigen faldne satte Dybbøl Sogns Beboere 1922. — Kærligheden bortfalder aldrig. I. Cor. C. 13, V. 8.

I Efteraaret stod Stenen færdig og Afsløringen kunde finde Sted. Pastor Hansen holdt Afsløringstalen over Ordet »Kærligheden bortfalder aldrig«, hvorefter Mindestenen blev overgivet til Dybbøl Sogn, som værner og freder om den.

De faldnes Navne er som følger:

H. P. Hansen * 15. 12. 83 savnet 9. 14
Jens Christensen * 7. 2. 89 savnet 9. 14
Nis Schlichting * 8. 10. 93 † 9. 9. 14
Peter A. Heuck * 9. 9. 91 † 19. 9. 14
Rasmus Jepsen * 7. 9. 89 † 5. 10. 14
H. Peter Petersen * 29. 5. 91 † 8. 10. 14
J. Peter Petersen * 30. 7. 77 † 19. 2. 15
Thomas Petersen * 14. 3. 80 † 15. 3. 15

- Jørgen P. Zachariassen * 11. 7. 92 † 26. 4. 15
 Christian Lorenzen * 25. 1. 77 † 23. 5. 15
 Andreas Nickels * 22. 7. 92 † 4. 8. 15
 Jens Christensen * 10. 6. 88 † 19. 8. 15
 Jørgen Larsen * 20. 5. 84 † 27. 8. 15
 Claus Nissen * 2. 11. 81 † 29. 12. 15
 Christen Hansen * 7. 8. 86 † 24. 2. 16
 Hans Christensen * 27. 1. 85 savnet 3. 16
 Nicolai Johannsen * 6. 5. 94 † 9. 5. 15
 Jørgen Clausen * 23. 7. 81 † 1. 10. 16
 Niels J. Dau * 23. 6. 97 † 24. 9. 16
 Christian Andersen * 22. 3. 91 † 17. 5. 16
 Jens J. Hammeleff * 12. 11. 84 † 13. 10. 16
 Hans Lyk * 6. 1. 87 savnet 12. 16
 C. Frederik Heuck * 11. 7. 85 † 4. 2. 17
 Christian Matzen * 20. 1. 72 † 19. 4. 17
 Peter J. Jensen * 8. 1. 81 † 10. 8. 17
 Peter Petersen * 8. 12. 98 † 30. 8. 17
 Ernst Kr. Iversen * 27. 3. 97 † 2. 4. 18
 Lauritz Bojsen * 24. 2. 97 † 24. 4. 18
 Hans Fr. Hansen * 18. 4. 79 † 7. 6. 18
 Jens Johansen * 28. 4. 98 † 29. 6. 18
 Peter Hansen * 1. 12. 96 savnet 8. 18
 Hans Hansen * 4. 1. 94 † 4. 10. 18
 Chresten Jepsen * 5. 5. 96 † 11. 1. 19
 August V. Heuck * 13. 11. 94 † 28. 2. 19
 Jørgen Hansen * 15. 3. 90 savnet

Dybbøl Mølle.

Dybbøl Mølle samler ikke alene Interessen om sig for de historiske Minders Skyld, den er den ældste af de saakaldte hollandske (stenbyggede) Møller i Nordslesvig. Den blev bygget 1744—45 af Martin Christophersen og Ketel Brodersen, som senere solgte den til Brødrene Valentin og Lorenz Clausen fra Læk. Efter disse Brødres Død overtog Lorenz Clau-

Dybbøl Mølle efter Branden 1864.

sens ældste Søn, den kendte Dybbøl-Møller Lorenz Clausen, Møllen.

Lorenz Clausen var født 1753. Han blev uddannet som Møller og Møllebygger, og da han havde en næsten uudslukkelig Trang til Kundskabsberigelse, blev han i en forholdsvis tidlig Alder, hvad man kalder en belæst Mand. Han havde stor Interesse for Naturvidenskab og Teknik. 1782 deltog han i en Konkurrence, som det kongelige danske Landhusholdningsselskab havde udskrevet, og som gik ud paa at paavise, »hvorledes Mel-, Malt- og Grynmøllen, ligegyldigt om den ved Hjælp af Vand, Vind eller Heste bliver drevet, skal være indrettet, for at kunne præstere det bedst mulige.« Den 20. Maj 1782 bekendtgjordes i »Berlingske Tidende« om en Afhandling med Devisen: »Hil Fædrelandet og den, som elsker det!« »Om den ikke m. H. t. den theoretiske Del af Opgaven ganske tilfredsstillende Selskabet, saa dog, hvad den praktiske Del af Materien angik, gav forskellige gode Anvisninger, der vidnede om Forfatterens Erfaring i Faget, hvisaarsag der, som Selska-

bets Agtelsestegn, tildeltes ham en tredje Guldmedaille — — —«.

Det var Lorenz Clausens Afhandling! Sammen med Guldmedaljen fik han overrakt en Prisbelønning paa 100 Rigsdaler. I 1792 offentliggjorde Clausen Afhandlingen i det tyske Sprog. Den blev udgivet i Leipzig med følgende Titel: »Practische Anweisung zum Mühlenbau usw.«. Den trykte Afhandling indeholdt tillige Planen til en Maskine, der kunde rense Kornet. 1783 havde han sendt en Afhandling om denne Maskine til det kongelige danske Landhusholdningsselskab som Deltager i en ny Konkurrence, men den havde ikke vundet videre Interesse i Selskabet. Iøvrigt skrev Clausen senere en Afhandling om, hvorledes man kunde faa Kompasset til ogsaa at funktionere i Polarlande, og fremdeles fremkom han med Forslag til en Forbedring af en Brandraket. Han spekulerede ogsaa længe paa at konstruere en styrbar Luftballon, og har ganske sikkert foretaget mange Forsøg i den Retning paa Dybbøl Banke. Desværre gik Clausen for meget op i disse sine Interesser, saa Følgen blev, at Møllen blev forsømt, saa han tilsidst maatte gaa fra den. Han boede derefter i nogle Aar som Møllebygmester i Sønderborg og døde 1823, 70 Aar gammel, under et Ophold i Aarhus, hvor han ligger begravet.

Det har antagelig været omkring 1810, at Lorenz Clausen forlod Dybbøl Mølle, som efter ham blev overtaget af en Møller Christian Petersen. Den 16. Dec. 1824 blev den ved Avktion købt af den danske Ritmester von Paulsen, der boede i Kiel, og i de Aar, von Paulsen havde Møllen, blev den bortforpagtet til forskellige Møllere. Den sidste Forpagter hed Blom. Efter

Møller Lorenz Clausen (1790) og Dybbøl Mølle (1792).

Efter Litografi i »Skandinavisk Folkemagasin«

1864 Nr. 27.

Ritmesterens Død blev Møllen solgt til H. Christian Jürgensen, der havde den indtil 1832. Dette Aar blev den ved Avktion købt af Heinrich Bahne Quaade fra Gelting i Angel. Der fortælles, at da man forlangte, at Quaade skulde stille Sikkerhed, før man kunde betragte hans Bud som gyldigt, bad den sindige og stovte Angelbo nogle Karle hente en stor Kiste, som han havde med sig paa sin Vogn. Da Kisten blev stillet foran ham, aabnede han det svære Laag og sagde: »Her, mine Herrer, har De min Sikkerhed!« — Kisten var fyldt med klingende Sølvpenge! Quaade betalte kontant, ialt 2150 Rigsdaler.

Den nye Møller paa Dybbøl havde i nogle Aar været Forpagter paa Asserballe Mølle under Hertugen af Avgustenburg. Efter hans Død blev Møllen overdraget til Svigersønnen og Datteren, Jørgen og Margrethe Hansen. Til dem var det Carl Ploug skrev paa deres Guldbryllupsdag den 1. Jan. 1887:

»To Gange ødte Krigen Eders Bo,
Og Eders Land i fremmed Vold blev givet,
Men I to Gamle bjerged' mer end Livet,
I tabte aldrig Sindets lyse Tro,
I gjorde lige trofast Haab og Minde,
I se bag Natten Morgensolen rinde!«

Efter Jørgen Hansen overtog dennes Søn, Gerhardt, Møllen i 1873, og han havde den indtil 1895, da den blev overdraget til et dansk Konsortium, der ejede den indtil Genforeningen. Da blev Dybbøl Mølle overdraget til en selvejende Institution, som nu værner om den. Møllen er dog stadig i Drift, bortforpagtet til en Møller Refshauge.

Om Møllens Skæbne gennem Tiderne kan iøvrigt berettes: I Aaret 1800 brændte den som

Følge af Lynnedslag, men blev hurtigt opført igen. Den 13. April 1849 brændte den efter en stærk Beskydning af Forbundstropperne, og den 10. April 1864 blev den skudt i Grus af Prøjserne. Den blev opført i samme Skikkelse, saaledes at den i Dag ser ud akkurat som den saa ud før den 10. April 1864. Under begge de slesvigske Krige blev Møllen benyttet som Observationssted.

I 1914 skrev Pastor Thordur Thomasson fra Horsens følgende smukke Digt under et Ophold paa Dybbøl Mølle. Digtet findes indhugget i en Marmorplade, der er opsat paa Møllens Mur:

»Tvende Gange skudt i Grus,
 atter rejst som Møllehus.
 Vogter om et Mindebo,
 selv en Bavta dansk og tro.
 Spejd saa langt dit Øje naar,
 Grav ved Grav paa Marken staar.
 Dansk Mænd gav Livet hen,
 Troskab vogter Skansen end.
 Taaredugget Æreskrans
 slaar om Dybbøls Navn sin Glans.
 Slægter dø, men Sproget binder,
 Fremtid gror af dyre Minder!«

Tredie Gang brændte Dybbøl Mølle den 28. Maj 1935. For fjerde Gang blev Møllen bygget. Dens Vinger drejer sig atter i Vinden. Sundeveds Vartegn! —

Dybbøl Stenen.

Paa Dybbøl Mark ligger den saakaldte »Dybbølsten« eller »Barsten«. Den er 8,8 m lang, 6,7 m bred, 2,95 m høj over Jorden og har en Omfang af 25,5 m. Stenen bestaar af en storkornet Granit, dens Hjemsted paa den skandinaviske

Halvø lader sig ikke bestemme med Sikkerhed.

Paa Meyers Kort fra 1649 (Danckwerth) er Stenen betegnet som »Barstein«, i Schrøders Topografi (1837) og andre Steder kaldes den ogsaa »Deggersten«.

* Apoteker Schmidt i Sønderborg beretter i »Biels Gewerbefreund« 1831, S. 765, at »siden Aaret 1778 er flere tusinde Alen hugget af til Fundament- og Søjlesten, hvoraf fremgaar, at Stenen før har været meget større.« Paa Forespørgsel fra Kommissionen til Bevarelse af Oldsager i Danmark, 1829, erklærer Pastor Bonniksen i Dybbøl, »at Stenen var i alvorlig Fare for at blive ødelagt. Der var afsprængt store Længder af Stenen, alene til en Skolebygning i Sønderborg havde man kørt 150 Kubikalen bort.«

Stenen maa dengang være kommet under Statens Beskyttelse, thi med begejstrede Ord takker Apoteker Schmidt, Sønderborg, Kommissionen i Sønderborg for Stenens Bevarelse.*)

I 1906 syntes Stenens Skæbne atter at være beseglet. 1906 solgte Ejeren, Gaardejer Hans Hansen, Stenen for 90,— Mark til et Sønderborger Stenhuggerfirma. Den skulde slaes til Kopsten. Avisernes Ramaskrig henledte Opmærksomheden paa det smukke Naturmindesmærke, og der blev straks foretaget Skridt til Stenens Bevarelse.

Det Kongelige Geologiske Landsinstitut i Berlin, »Dürerbund« i Dresden, og andre Steder fra henvendte man sig til Landraaden i Sønderborg om at redde Stenen. Landraad v. Tschirschnitz havde allerede indledet Forhand-

*) Schlesw. holst. Lauenb. Provinz-Berichte 1830 S. 255 ff.

Billedet af Dybbøl Stenen er efter et Litografi, tegnet under Trearskrigen af Th. Brendstrup, trykt hos E.m. Bærentzen og Co., Litograf. Institut, København. Originalbilledet findes i Sønderborg Slot.

linger med Stenens Ejere. Disse erklærede sig villige til at afstaa Stenen for 800,— Mark.

Kredsagen besluttede i sit Møde den 29. Novbr. 1906 at overtage Stenen med en Grundflade af 525 Kvadratmeter som Kredsens Ejendom. Den naturvidenskabelige Forening i Hamborg gav et Bidrag til Erhvervelsen og udtalte dermed det Ønske, at Stenen ikke maatte blive indhegnet med Gitter e. l., men at den maatte blive liggende frit i Landskabet. Erhvervelsen med Forbindelsesvej etc. beløb sig paa 1709,— Mark. Stenen tilhører nu Sønderborg Amt.

Følgende Sagn knyttes til Dybbøl Stenen:

I.

Paa Fyn boede engang en Jættekvinde, der især ærgrede sig over de mange Kirker, der byggedes rundt omkring i Landet. Hun havde sin Bolig paa en høj Bakke, hvorfra hun havde en vid Udsigt over de omkringliggende Øer og Lande. Engang da hun netop saa over til Sundevad, lagde hun Mærke til en stor Bygning, der rejstes paa Broager Bjerg, og da hun saa to Taarne paa den, mente hun, at det var en Ridderborg. Men da hun en Formiddag atter saa over til Broager og hørte Klokkelyd derovre fra, sprang hun op fra sit Sæde, thi hun vidste nu, at det var en Kirke, der byggedes. Hun tog sit Strømpebaand og bandt en vældig Sten deri, som hun slyngede over mod Broager Kirke, for at ødelægge den. Men idet hun svang den mægtige Sten, brast Baandet, saa at den ikke naaede sit Maal. Stenen gik itu, det største Stykke faldt ned paa Dybbølmark, hvor det ligger endnu. Det mindre Stykke faldt ned i Skoven Lambjerg Indtægt. Der ser man endnu den store Stenblok, hvor den har boret sig dybt ned i Skovbunden.

II.

Paa Als boede der engang for lang Tid siden en Kvinde, der var velbefaren i Trolddomskunster, og hun var derfor ikke alene den rigeste og mægtigste i hele Egnen, men ogsaa, uagtet hun var over hundrede Aar gammel, endnu stedse ligesaa smuk som i sine Ungdomsdage. — Engang da hendes Bejler blev hende utrø, blev hun saa rasende, at hun i sit Haarbaand slyngede en vældig Sten efter ham. Men hun forfejlede Maalet, og Stenen faldt ned paa Dybbøl Mark. Straks tog hun da en anden, som hun bandt i sit Strømpebaand. Den traf dog heller ikke den troløse Bejler, den faldt ned ved Tombøl i Feldsted Sogn.

Den store Sten laa indtil Begyndelsen af det 19. Aarhundrede paa Tombøl-Nørmark, i Nærheden af Landevejen fra Borup til Feldsted. Stenen var almindelig kendt under Navnet »Slyngsten«, fordi den var slynget derover fra Als.

III.

I gamle Dage boede der en drabelig Kæmpe paa Als, og Sundvedboerne var ham skatskyldige. Engang vægrede de sig ved at betale den paalagte Skat, og da han derfor vilde vade igennem Alssund for at tugte dem, skød de med Pile og kastede med Sten efter ham, saa at han ikke kunde komme over. Da greb han en stor Sten og kastede den efter dem over Sundet. Det var Barstenen.

Dengang, tilføjer Sagnet, var den 60 Alen i Omfang og stak endnu 12 Gange saa dybt i Jorden.

Gamle Minder — Folkesagn.

Pastor Monrads Gravsten i Dybbøl Kirke.

Pastor David Monrad (1693—1717) og Hustru Elisabeth Steenlos, Datter af Pastor Sam. Steenlos i Tandslet, ligger begravet i Koret, hvor Gravstenen endnu ligger t. v. for Alteret. David Monrad var født den 21. Juni 1663 og døde i Dybbøl den 25. Marts 1717. Hans Hustru var født den 24. August 1682. De blev gift den 15. Oktober 1697, hun døde den 24. Oktober 1770, 88 Aar gammel.

Den store, flade Gravsten er prydet med Monrads Familievaaben, et lodret delt Vaabenskjold, i venstre Halvdel en Halvmaane og i højre Side et halvt Hjul (»Mond-Rad«).

Den gamle Præsteslægt Monrad i Ketting førte samme Vaaben i Seglet (sml. J. Raben: »Ketting Kirke og et Afsnit af Sognets ældre Historie«, Side 54).

Om dette Vaabens Tilblivelse berettes følgende:

Det var under Kejser Friedrich Barbarossas Korstog til det hellige Land. Hans Hær trængtes haardt af Tyrkerne, og Folkene begyndte at vige. Kejseren holdt netop Raad med sine Førere. Nogle vilde frem, andre raadede ham til Tilbagetog. I Hæren var en Mand, der gjaldt for at være forudseende, ham lod Kejseren kalde og spurgte, hvad han mente. Kejseren fik det Svar: »Naar du i Aften ser et Hjul (en Ring, »ein Rad«) omkring Maanen, saa skal du straks rykke frem, og Gud vil give dig Sejr!« Henad Natten viste der sig en stærkt lysende Ring omkring Maanen. Barbarossa gav Ordre til Angreb, og Fjenden blev slaaet. Som Tak lod Kejseren Manden kalde til sig, han gav ham Ridderslaget og bød, at han fremtidigt

skulde føre Maane og Hjul i sit Vaaben og antage Navnet »von Monrad« (Mond-Rad). — Slægten lever endnu.

Svenskekrigen 1658—59.

I Svenskekrigen 1658—59 havde Dybbøl Sogn stor Indkvartering af danske, kejserlige, brandenborgske og polske Tropper. Sønderborg var besat af Svenskerne. De allieredes Angreb paa Als blev besluttet i Flensborg, og Fremrykningen begyndte den 25. November 1658. Kurfyrst Friedrich Wilhelm af Brandenburg førte selv den allierede Hærstyrke, som bestod af 32.000 Mand, ca. 14.000 Brandenborgere, 13.000 kejserlige og 5000 polske Tropper. Krigsjournalen beretter: »Idag marcherer vort og det kejserlige Artilleri samt 4000 Infanteri, 4000 Ryttere og 1000 Dragoner mod Sønderborg for at angribe samme By med Alvor og skal Armeen med nogle ankommende danske og andre tilvejebragte Fartøjer oversættes.« Kurfyrsten valgte Dybbøl Præstegaard til sit Hovedkvarter, da Johan Ebbesen var Sognepræst, og her dikterede han sin »Disposition der attaque auf die Insel Alsen«, dateret »Tippel (Dybbøl) den 2. December 1658«.

Belejringen af Sønderborg begyndte med, at der paa hele Kyststrækningen paa Dybbølsiden fra omtrent Stedet, hvor nu Kolbeværftet ligger, og til Pynten overfør Sønderborg Slot opstilledes Batterier til Beskydning af Byen og Slottet.

Efter at Artilleriilden havde fordrevet Svenskerne fra Strandkanten i og omkring Sønderborg, begyndte den 14. December om Morgenen mellem Kl. 7 og 8 Overføringen af Tropperne paa 17 flade Fartøjer under Beskyttelse

af to danske Orlogsskibe. Den følgende Dag begyndte Belejringen af Slottet, som var besat med 1200 Svenske under Kommando af Generalmajor Ascheberg. En anden Afdeling af den svenske Hær med Oberst Knust havde trukket sig tilbage og besat Nordborg.

Den 15. December begyndte med en voldsom Kanonade fra Slottet mod de forskansede allierede Tropper. En Trompeter blev sendt til Ascheberg med Indbydelse til en Forhandling med Kurfyrstens General, Fyrst Johan Georg af Anhalt. Ascheberg mødte og forlangte 30 Timers Betænkningstid. Under denne Vaabenhvile byggede Brandenborgerne en Skanse til 6 Stykker Skyts lige overfor Slottet ved Enden af Sundgade. — Rester af denne Skanse laa endnu 1865—70, da man byggede den prøjsiske Fæstning Sønderborg-Dybbøl. Paa de gamle Volde anlagdes den prøjsiske Skanse VI, som endnu er delvis bevaret.

Fra denne gamle Skanse, som var bygget færdig Natten mellem 15. og 16. December 1658, begyndte de allierede, da de 30 Timers Vaabenhvile var forbi, og Ascheberg ikke var mødt med Svar, at beskyde Slottet med Granater og Stenkugler.*) Om Morgenen den 17. December mærkede man, at Slottet var tomt. Svenskerne var gaaet om Bord i Skibene, som laa udenfor Slottet, efterladende 24 Kanoner, 1200 Heste og hele Bagagen til de allierede.

Den Tid, da alt det fremmede Krigsfolk laa i Landet, var en haard Tid, ogsaa for Dybbøl

*) »und die allierten fingen an, von der Batteri im Sundewitt das Schloss mit Granaten und Steinkugeln zubewerfen« — — (Thaatrum Europaeum Bd. VIII p. 933).

Sogn. Om de end kom som Danmarks Allierede, var de ikke bedre end Svenskerne. Krigsfolket var en Svøbe for Befolkningen, men denne Krig var ikke den sidste for Sognet.

Esnæs Mølle.

I Kong Christian I's Tid havde Claus Rixtorp meget Gods i Sundeved. Han sluttede sig til Kongens Broder Gerhard i dennes Oprør, besatte Flensborg og gjorde en Tid lang Modstand mod Kongens Tropper. Som Følge heraf blev han dømt fra »Liv og Gods« og dette sidste blev overdraget den 7. Januar 1474 til Dronning Dorthea, som havde Sønderborg Len i Pant af Kongen. Rixtorpernes Gods laa overvejende i Sundeved og bestod af ca. 30 Gaarde, deriblandt Esnæs Mølle i Dybbøl. Den laa ved Als Sund, ud for Ragebøl. Senere blev Esnæs Mølle sammen med Gaarden i Smøl og 4 Gaarde i Avnbøl bortforlenet til Dorthea Wonsflet.

Ved Delingen 1544 tilfaldt Esnæs Mølle Hertug Hans den Ældre af Haderslev, som 1570 forærede den til sin Brodersøn, Hertug Hans den Yngre af Sønderborg.

Denne Mølle, som Hertug Hans senere nedlagde, efter at Sandbjerg Mølle var bleven oprettet, ydede en aarlig Afgift af 8 Ørtug Rug og 8 Ørtug Havre. Dens Jorder fordeltes til de 22 Bol i Dybbøl, som hver gav $\frac{1}{2}$ Rigsdaler i den Anledning.

»Hospitalsjord« i Dybbøl.

Væbneren Peter Stød og hans Hustru Catharina i Sønderborg skænkede i Paasken 1400 sine Jorder i Dybbøl, hvis Ejer før var Jesse Ufrid, til den hellige Maries Alter ved St. Jørgens Kapellet i Sønderborg for, at der en Gang

ugentlig skulde læses Sjælemesse for ham og hans Hustru. — Denne Ejendom ydede i Jesse Ufrids Tid en aarlig Afgift paa 1 Ørtug Korn. Disse Jorder tilfaldt senere St. Jørgens Hospitalet i Sønderborg — det var det senere Hospitalskaad i Dybbøl.

Vagten ved Dybbølsnej.

i 1807 byggede Kystmilitzen et Vagthus syd for Dybbøl Snej (hvor nu Sømærket staar). Herfra holdt man Udkig efter engelske Skibe. Fjendtlige Skibes Ankomst kunde signaliseres om Dagen ved Flag, om Natten ved Afbrænding af Tjæretønder. Samtidig blev der oprettet en Telegraf paa Dybbøl Banke. — Vagtholdet bestod af to Mand. Vagtmilitzen var en Bevæbning, der svarede til Landstormen i 1848 og var ikke Elitetropper. — En Nat blev der stor Opstandelse: Tæretønden ved Snejvagten brændte. Snart flammede Signalerne op rundt omkring. Ved Dybbøl Mølle, Sønderborg Slot og ved »Grotten« paa Ladegaardsmarken. Man gjorde sig rede til at modtage Englænderne; der kom imidlertid ingen Skibe i Sigte. Militiskommandanten fik opklaret, at det var Snejvagten, der først havde givet Signalet, han gik over til Vagten for at faa Oplysning om Aarsagen. Da han kom derhen, var kun én Vagtmand til Stede, den anden var gaaet ind til Sønderborg for at hente Brændevin. — »Jo«, sagde Vagtmanden til Kommandanten, »æ stak jo Ild i e Tæ'etynd, få æ sad å frös!« — — —

En trofast Officersoppasser.

Det var den 18. April 1864. 8. Brigades 20. Regiment var i Fremrykning mod den tilbagetrukne Linie. Oberst Scharffenberg med sin Brigadeadjutant var undervejs til Snejgaarden,

da de i den voldsomme Kugleregn traf en Officersoppasser, belæstet med Madkurv, Pibe o. a., gaaende udefter. »Hvor skal du hen, min Søn?«, spurgte Scharffenberg. »Jeg skal ud til min Løjtnant«, svarede Soldaten, »han skal vist snart have noget at spise.« — Obersten smilede og gav ham Ordre til at gaa tilbage til Brohovedet og dér vente paa sin Løjtnant. Løjtnanten kom tilbage, men alvorligt saaret. Den trofaste Oppasser fulgte ham til Lasarettet.

Sundeveds Skønhed.

Der stod i gamle Tider en lang Strid mellem Alsingerne og Sundvedboerne om Spørgsmaalet, hvem der havde det smukkeste Land. Sluttelig blev de enige om, at der var smukkest paa Als, fordi man derfra havde Udsigten over Sundeved. —

Lignende fortælles der om de to gode Venner, Kong Frederik VII og hans Nabo, den norsk-svenske Konge, Carl XV. De kom engang i Trætte om, hvilket af deres Lande, der havde mest at byde paa.

Kong Carl blev haardt trængt, men han tog alligevel Stikket hjem, da han sagde: »Det vil jeg sige Dig, Bro'r Frederik, at noget saa skønt, som den Udsigt jeg har til Sjællands Kyst, det har Du »ta' mig Fa'n ikke!« —

Fortællingen fra Sundeved skal dog være ældre end den sidste.

Graven ved Ragebøl Skov.

Et Forvarsel fra 1864.

Det var i Begyndelsen af Marts under Krigen 1864. En Bonde fra Ragebøl var en Aften paa Hjemvejen fra Sandbjerg, og da han var mellem Refhøj og Flywhøj, hørte han en underlig Lyd inde bag Hegnet. Bonden vilde se, hvad

der var paa Færde, og gik igennem Hegnet ind paa Marken. Der var alt roligt, men Bonden blev mærkelig berørt ved at se et stort firkantet Hul i Jorden og frisk opkastet Jord omkring, medens der lød nogle Knald som af Bøsseskud i det Fjerne.

Hjemme paa Gaarden fortalte Bonden, hvad han havde oplevet, men man lo af ham. Kort efter gik Synet i Opfyldelse. Den 17. Marts 1864 blev der kæmpet en haard Kamp om Ragebøl Skov. Paa samme Sted, hvor Bonden havde set den opkastede Grav, begravede man 8 danske Faldne af 5. Regiments 7. Kompagni, medens der veksledes Skud ude i Forpostkæden foran Dybbøl Skanser.

(Meddelt af Jens Hansen i Ragebøl).

Nisserne i Bøffelkobbøl.

Min Bedstemoder tjente i Nybøl. En Aftenstund kom hun fra Hvilhøj, og det var meget mørkt. Da hun gik forbi Bøffelkobbøl, saa hun et mærkeligt Lysskær ved den store Gravhøj, der ligger lige indenfor Skovkanten. Bedstemor var ikke bange, og hun gik helt hen til Skovhegnet for at se, hvad der var paa Færde. Der saa hun, at Lyset kom ud af en Aabning fra Højens Indre, og derinde var en større Forsamling af Nisser med røde Huer paa. Bedstemor vilde træde lidt nærmere for at se, hvad de smaa Purke havde for; men derved kom hun til at træde paa en tør Gren, der knækkede med et ret kraftigt Brag. Nisserne maa være bleven bange; thi i samme Øjeblik slukkedes Lyset i Højen, og hun stod alene i Mørket. Hun blev alligevel lidt underlig til Mode over dette Syn, og hun løb, alt hvad hun kunde, tilbage til Nybøl.

(Meddelt af Chr. Kuntz, Sønderborg).

Nisserne i Trovshøj.

Ogsaa i Trovshøj boede der Nisser. De var slemme til at stjæle, men de tog aldrig noget paa de nærmest liggende Gaarde. Derimod tog de ofte til Sønderborg og stjal i Butikkerne. Naar Vogne skulde over med Færgen, sneg de sig op paa Vognen og gemte sig mellem Kasser og Sække, og saaledes kom de over Sundet og tilbage. Nisserne kunde gøre sig usynlige, naar de kom ind til Købmændene, man saa Varerne forsvinde, men Tyven saa man ikke. — En Dag havde Nis stjaalet en Kalv i Ragebøl, og Folk kom forbi Trovshøj, da de smaa Væsener var i Færd med at slagte den uden for Indgangen til Stenkamret. Nis raabte: »Vil I med te Slavtgild, kan I sjæl taj e Brændvin med«. Men der var ingen, der turde nærme sig Højen. — Efter Krigens Udbrud i 1848 har man ikke set Nisser i Trovshøj — de er vist bleven bange for den tapre Landssoldat.

(Meddelt af Jørgen Hansen, Trovshøjgaard).

Brandtræer i Dybbøl.

Paa den til Præstegaarden hørende Mark »Paradis« staar to Egetræer, i hvilke der skal være sat Brand for Præstegaarden. Naar disse Ege fældes, skal Præstegaarden brænde.

For en Del Aar siden begyndte man at hugge i det ene Træ; men samme Dag kom der Ild i Præstegaardens Mødding, og man undlod da at fælde Egene.

(Meddelt af Chr. Hansen, Dybbøl.)

Præstegaarden brændte ned i 1923, uden at Træerne var rørt.

Spøgeri.

Hvor Vejen fra Pythusene skærer Vejen fra Dybbøløsten til Dybbøl Kirke, spøjte det i gam-

le Dage. Man saa der ofte en underlig Menne-
skeskikkelse, der pludselig stillede sig i Vejen
for de vejfarende. Den gjorde ingen Fortrød,
men det var uhyggeligt at gaa forbi. Næsten
ingen Sognsfolk turde gaa den Vej i Mørke.
— En modig Bonde fra Ragebøl vilde en Aften
gøre Ende paa Spøgeriet, og bevæbnet med en
tyk Kæp, ledsaget af nogle uforknytte Karle
gik han hen til Stedet. Spøgelset kom, Bonden
for med sin Kæp ind paa Skikkelsen og slog
vildt om sig. Men han mærkede snart, at han
kun slog i Luften, og at det underlige Væsen
ikke veg det mindste. —

Den næste Dag gik Bonden atter hen til Ste-
det, han havde sit nye Testamente i Lommen
og med sin Kæp kradsede han et stort Kors paa
Landevejen, hvor Spøgelset plejede at være. Det
hjalp; den uhyggelige Skikkelse viste sig der-
efter ikke mere.

(Meddelt af Jørgen Hansen, Trovshøjgaard).

Fokkeviser.

Skrevet af Provst K. Karstensen, da han var
Præst i Dybbøl, 1856.

1. Vort Kærvekorn er under Tag!
Singsalliera Hurra!
Thi hejse vi det røde Flag.
Singsalliera Hurra!
2. Vi plante det i Fokkens Top
Blandt Flagrebaand og Løvværk op.
3. Vi pyntet har og maaet ud
Det hersens Neg som hvilken Brud.
4. Syng højt i Sky og Hatten sving!
Nu køre vi paa Plads omkring.
5. Saa drikke vi en Dram derpaa,
at Høsten immer flink maa gaa.
6. Og saa i Laden ind og op
med Fokken højt i Husets Top!

7. Der skal den som en Dronning staa,
Singsalliera Hurra!
Og vogte alle Kærve smaa;
Singsalliera Hurra!

Festerne paa Dybbølbjerg

den 5. Juni 1851 og 5. Juni 1861.

I det første Fredsaar efter Treaarskrigen den 5. Juni 1851 var der Fest paa Dybbølbjerg til Minde om Kampen paa Dybbøl den 5. Juni 1848. Festpladsen var paa Marken sydvest for Skanse V, hvor nu Fællesgravene ligger. Om Aftenen afbrændtes et mægtigt Baal paa »Galgehøjen«, den Gravhøj, som ligger lige bag ved Fællesgravene. Gravhøjen er nu omtrent udjævnet, dog ser man tydeligt, hvor den har ligget.

I Anledning af denne Fest skrev Provst Kristen Karstensen, — Alssangens Digter —, dengang Præst i Dybbøl, bl. a. følgende Festsange.

*Sange til Festen paa Dybbølbjerg
den 5. Juni 1851.*

(Mel.: Danmark dejligst.)

Vær velkommen, Nordens Sønner!
Her, hvor Striden stod!
Himlen hørte vore Bønner,
Gav os Sejren god.
Femte-Juni-Dagens Minde
Vil en Krands vi festlig binde;
Haab og Mod vi vil oplue,
Frejdigt fremad skue!

Sagtens var vor Styrke ringe
Men vort Mod var godt,
Fjenden mægted os ei tvinge,
Trods hans Skryd og Spot!

Om i nok saa talrig Mængde
 Ind han brød og fremad trængte,
 Frejdig dog vor lille Skare
 Turde mod ham fare.

Over Egnen, nu saa stille
 gik det Skrald i Skrald:
 Kugleregn og Toner vilde
 Fyldte Luft og Dal;
 Fuglen taug og Blomsten sukked',
 Blad og Straa sig vildsomt vugged',
 Medens Ild og Død sig vælted'
 Trindt om Bjergebeltet.

Gudskelov! de maatte vige,
 Rømme fra vort Land!
 Gudskelov, at Danmarks Rige
 Dog har holdet Stand!
 Gudskelov, at Flokken lille
 Havde Mod til sig at stille,
 Og fik Held til Fjendens Plage
 Bort fra os at jage!

Vær velkommen til vort Møde,
 Fædrelandets Børn!
 Lad nu græmme sig til Døde
 Kun hin griske Ørn!
 Lifligt dufter atter Vangen
 Lifligt toner Fuglesangen:
 Fjenden skal os ikke kue;
 Frejddigt frem vi skue!

★

(Mel.: Længe var Nordens.)

Blus nu vort Baal med
 Festlige Flammer!
 Hæv dine Luer
 Glad imod Sky!

Dulmet er Danmarks
Smerte og Jammer,
Dag hilser Dag med
Glæde paany;

Kæmper her blunder*)
Dybt under Baalet;
Bavn har vi tændt paa
Gravhøjens Tind.
Livet end blusser
Kraftigt foroven;
Fædrenes Aand drog
Atter herved!

Blus rummer kraftige,
Herlige Nordlys!
Spred dine Straaler
Frejdig i Sky;
Dag skal det vorde —
Herlige Daggry
Lysner i Danmarks
Dale paany!

K. Karstensen.

10 Aar efter, den 5. Juni 1861, var der atter Fest paa Dybbøl; den skulde forenes med Indvielsen af General Bülow's Mindesmærke paa hans Grav paa Dybbøl Kirkegaard.

Efter Afsløringen vandrede Deltagerne til Festpladsen paa Dybbøl Banke, hvor der samledes 5—6000 Mennesker fra Als og Sundeved. Til Festmaaltidet var der rejst et stort Telt, hvor der spistes, og hvor der veksledes med Taler og Sange.

Paa Sønderborg Red laa to flagsmykkede Orlogsmænd. Om Aftenen brændtes Blus paa

*) Baalet var anlagt paa Gravhøjen, den sydligste af »Galgehøjene«.

Højderne, og fra de lysbehængte Orlogsmænd afbrændtes der Blaalys. Fra Skibene i Havnen og Sundet steg Rakter til Vejrs, og Festen sluttede med et stort Fyrværkeri paa selve Festpladsen.

Paa Dr. Matthiesens Forslag blev det vedtaget, at en saadan Fest skulde afholdes den 5. Juni hvert tredje Aar, altsaa igen den 5. Juni 1864. Men Forholdene gjorde, at denne Beslutning ikke kunde føres ud i Livet.